

WPROWADZENIE

Przynajmniej od czasu ukazania się w 1905 roku eseju Maxa Webera *Etyka protestancka a duch kapitalizmu* trwa na gruncie nauk społecznych istotny spór o wpływ kultury, czy też – mówiąc szerzej – czynników pozaekonomicznych, na rozwój gospodarczy. Przechodził on różne etapy, w których badacze odwoływali się do coraz to nowych przykładów i argumentów świadczących o słuszności lansowanych przez siebie tez. Z jednej strony, zwolennicy podejścia Webera i spadkobiercy jego myśli przekonywali, że *kultura ma znaczenie*, czy nawet że *kultura przesądza prawie o wszystkim*, pytając przy tym retorycznie, *dlaczego kultury nie można przecenić*. Punktem wyjścia ich badań nie była kwestia, „czy” takie dziedziny kultury, jak choćby religia, wartości, normy postępowania, moralność, obyczaje i tradycje, wpływają na sukces poszczególnych narodów, krajów bądź regionów. Przyjmując to założenie, *explicite* lub *implicite*, starali się wykazać, „jak” wpływ ten się dokonuje i w czym konkretnie się objawia. Z drugiej strony, ich adwersarze podawali w wątpliwość poszczególne przykłady owego wpływu, czy też generalnie kwestionowali próby łączenia tych dwóch różnych rzeczywistości, jakimi – ich zdaniem – pozostają kultura i gospodarka.

Naszkicowany powyżej spór nasilił się w ostatniej dekadzie XX wieku i nieprzerwanie trwa do dziś. Wzmoczone zainteresowanie kulturą i „wyjaśnianiem kulturowym” spowodowało, że jeden z dominujących nurtów współczesnych nauk społecznych określany jest mianem *cultural turn*. Ten swoisty zwrot ku kulturze znajduje odzwierciedlenie również w pracach polskich autorów. Jednym z nich jest Janusz Hryniewicz, który od kilkunastu lat prowadzi w polskich organizacjach szczegółowe badania socjologiczne. Ich wyniki wskazują, jego zdaniem, dość jednoznacznie na folwarczny charakter stosunków i postaw w nich panujących. W swoich pracach autor ten pokazuje, że zarówno polscy pracownicy, jak i menedżerowie odtwarzają ukształtowane w XVI wieku na polskim folwarku archetypy zachowań pańszczyźnianych chłopów i ich zarządców. Brak odpowiedzialności i wewnętrznej motywacji, oczekiwanie na szczegółowe instrukcje w pracy, czy też – po stronie kadry menedżerskiej – dominacja emocjonalnych postaw

wodzowskich i autorytarnych, to tylko niektóre z elementów folwarcznej mentalności spotykanych we współczesnej polskiej rzeczywistości.

Koncepcja Hryniewicza stanowi bardzo dobry przyczynek do naukowej dyskusji nad wpływem czynników pozaekonomicznych na rozwój gospodarczy. Jednym z jej niewątpliwych walorów jest bowiem to, że ukazuje ona gospodarkę nie jako samoistny byt, ale jako część większej całości, która charakteryzuje się wzajemnymi powiązaniem i zależnościami. Bliska jest autorowi perspektywa historyczna, uwzględniająca ustalenia filozofów, psychologów i politologów. Niniejszy tom – liczący czternaście dobranych tematycznie artykułów – prezentuje taką właśnie interdyscyplinarną dyskusję. Znajdujemy w nim zatem teksty socjologów, kulturoznawców, filozofów, ekonomistów, historyków, specjalistów z zakresu zarządzania i etyki biznesu. Punktem wyjścia i głównym tematem dyskusji jest wspomniana koncepcja folwarcznych korzeni polskiej kultury gospodarczej. Uczestnicy dyskusji nie ograniczają się jednak do refleksji nad koncepcją Hryniewicza, ale prezentują także własne rozumienie związków zachodzących między kulturą (zwłaszcza sferą aksjologiczną) i gospodarką.

Otwierający dyskusję tekst Janusza Hryniewicza zawiera streszczenie najistotniejszych elementów omawianej koncepcji, do których zaliczyć należy wykazanie doniosłości dualizmu gospodarczego oraz skutków znalezienia się Rzeczypospolitej w dominującym kręgu wyznania katolickiego. Odnoszący się wprost do koncepcji Hryniewicza Przemysław Rotengruber argumentuje, że przeważająca w XVI wieku tzw. mentalność folwarczna nie wykazuje strukturalnych podobieństw do późniejszych przejawów patologii, znanych z polskiej historii gospodarczej. Artykuł Wiesława Banacha stanowi propozycję refleksji nad omawianą koncepcją z kulturoznawczego i antropologicznego punktu widzenia. Z kolei tekst Anieli Dylus koncentruje się na wykazaniu słabości wykorzystywania statystycznej interpretacji badań empirycznych, która – w zakresie poruszanej przez Hryniewicza problematyki – może prowadzić do tworzenia mitów, uprzedzeń i stereotypów. Inny charakter ma opracowanie Tadeusza Janickiego, który na podstawie dostępnych źródeł historycznych rekonstruuje faktyczny obraz stosunków pracy panujących w okresie międzywojennym na terenie wielkopolskich majątków ziemskich. Natomiast Barbara Pogonowska poszukuje odpowiedzi na pytanie o istotę i kontekst występowania wzorów kultury gospodarczej oraz sposób ich pojmowania. W podobnym tonie utrzymany jest artykuł Jacka Sójki, ukazujący historyczne przemiany podejścia, które odnotować można na gruncie teorii i praktyki zarządzania – właśnie do problematyki kultury. Na istotny z metodologicznego punktu widzenia aspekt badania kultury gospodarczej wskazuje Wiesław Banach, który przekonuje, że od-

wołanie się do kategorii zacofania daje badaczowi często większe możliwości eksplanacyjne niż odwoływanie się do kategorii rozwoju. Tekst Bożeny Klimczak unaocznia, jak złożoną kwestią pozostaje zagadnienie kultury organizacyjnej i jak różne jej elementy wykorzystywane są na gruncie nauk ekonomicznych.

Kolejne dwa artykuły podejmują klasyczne – z punktu widzenia etyki gospodarczej – problemy. W pierwszym z nich Anna Lewicka-Strzałecka omawia różnorodne treści pojęcia lojalności, koncentrując się nie tylko na kwestiach teoretycznych oraz wymiarze aksjologicznym, ale także na praktycznej roli, jaką lojalność odgrywa w życiu gospodarczym. W drugim Jacek Sójka analizuje interesujący i jakże aktualny problem chciwości, jako domniemanej przyczyny kryzysu gospodarczego. Na pograniczu tzw. *kulturoznawstwa gospodarczego* oraz problematyki polityki kulturalnej i edukacyjnej państwa sytuują się dokonane przez Cezarego Kościelniaka analizy kulturowych aspektów zmian polityki w odniesieniu do szkolnictwa wyższego. Jeszcze inną optykę badawczą przyjmuje Leszek Karczewski, który – w kontekście ponoszonych przez działającą jednostkę kosztów psychicznych – analizuje różne koncepcje znaczenia tzw. energii życiowej człowieka. Wreszcie, zamykający niniejszy tom, artykuł Michała Michalskiego stanowi próbę spojrzenia na problematykę kultury gospodarczej z perspektywy rozwoju globalnego oraz odnalezienia specyfiki kultury Zachodu w odniesieniu do gospodarki.

Wiesław Banach